

Політичні науки

УДК 321.01

Саєнко Денис Валерійович

аспірант

Університету економіки та права «КРОК»

Saenko Denys

аспірант

Университета экономики и права «КРОК»

Saenko Denys

Postgraduate of the

«KROK» University

**ТРАНЗИТОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ В ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ. ВПЛИВ
ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ
ТРАНЗИТОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ
ТРАНСФОРМАЦИЙ В ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ.
ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОППОЗИЦИИ
TRANSITOLOGICAL MODEL OF DEMOCRATIC
TRANSFORMATIONS IN POST-COMMUNIST COUNTRIES.
INFLUENCE OF POLITICAL OPPOSITION**

Анотація. В загально-транзитологічному та історичному аспектах досліджено закономірності політичного переходу від авторитарного до демократичного режиму в минулих державах-сателітах радянського блоку та колишніх радянських республіках у період із 80-х по кінець 90-х років минулого століття. Особливу увагу приділено моделі демократичних трансформацій на шляху до становлення стабільної демократії в зазначених державах. Аналізуються формування та функціонування

політичної опозиції, її вплив на розвиток політичного середовища в колишніх державах-сателітах радянського блоку.

Ключові слова: транзитологія, політична опозиція, демократичні трансформації, посткомунізм.

Аннотація. В обще-транзитологическом и историческом аспектах исследованы закономерности политического перехода от авторитарного до демократического режима в бывших государствах-сателлитах советского блока и бывших советских республиках в период с 80-х по конец 90-х годов прошлого столетия. Особенное внимание уделяется модели демократической трансформации на пути к становлению стабильной демократии в указанных странах. Анализируются формирование и функционирование политической оппозиции, ее влияние на развитие политической среды в бывших государствах-сателлитах советского блока.

Ключевые слова: транзитология, политическая оппозиция, демократические трансформации, посткоммунизм.

Summary. The article deals with the transitological and historical aspects of the patterns of political transition from authoritarian to democratic regime in the past satellites of the Soviet bloc and the former Soviet republics in the period from the 1980s to the late 1990s. Particular attention is paid to the model of democratic transformation on the way to becoming a stable democracy in these countries. The formation and functioning of political opposition, influence on the development of political environment in the former satellites of the Soviet bloc are analyzed.

Analyzing political transformations in former authoritarian countries offers ample opportunity for a comprehensive study of the process of becoming a democracy. At this point in time, understanding the transformation processes in the direction of democracy is realized through the lens of transitological ideas.

The cases of transition from authoritarianism to democracy are quantitatively outweighed by the opposite. This is evidenced by the historical processes that have taken place in the Eurasian continent since the 80's and ending in the 90's of the last century. This period of time was marked by the elimination of the communist and socialist camps, followed by a political movement towards a stable democracy. Some countries have reached their final destination, some have stalled at the political crossroads, and only a few have returned to their starting point - authoritarianism. The main role in determining the political vector of any state is played by the balance of political, legal, social, cultural and economic demands of society, which is a significant indicator of change. Such requests are reflected, inter alia, in the balance of power and opposition. In these circumstances, the study of the structure of democratic transformations, factors of influence and its elements in general requires detailed attention.

The purpose of the article is to develop a generalized model of democratic transformations, factors of influence and its elements, which will allow to understanding more deeply the mechanism of the course of political transformations on the state's path from authoritarianism to democracy.

The author proposes a model of the progress of democratic transformations, which consists of the following elements:

1. The first stage is the emergence of a public desire for democracy, which consists of sub-stages: spreading discontent with the authoritarian system; activation of opposition movements; the formation of an organized opposition that brings together ideologically diverse political groups, united by one common purpose - to overthrow an authoritarian regime.

2. The second stage is the transition, which is divided into the following sub-stages: the beginning of political pluralism; wide integration of democratic ideas into the apparatus of public authority.

3. The third stage is the functioning of a stable democracy, that is, the achievement of a consolidated democracy.

The main factor in the course of democratic transformation is analyzed - political opposition, which is a direct embodiment of the dissatisfaction of the society with the authoritarian system and the carrier of alternative ways of development of society.

Key words: *transitology, political opposition, democratic transformations, post-communism.*

Постановка проблеми. Аналіз політичних трансформацій у колишніх авторитарних країнах відкриває широкі можливості для всебічного дослідження процесу становлення демократії. На даному етапі часового проміжку, розуміння трансформаційних процесів у напрямку демократії здійснюється через призму транзитологічних ідей. Випадки переходу від авторитаризму до демократії кількісно переважають протилежні факти. Про це свідчать історичні процеси, що мали місце на теренах Євразійського континенту починаючи з 80-х та закінчуючи 90-ми роками минулого століття. Даний проміжок часу ознаменувався ліквідацією комуністичного та соціалістичного таборів з подальшим політичним рухом до стабільної демократії. Деякі країни дісталися до кінцевого пункту призначення, деякі «застигли» на політичному роздоріжжі, й лише одиниці повернулися до початкової точки – авторитаризму. Головну роль у визначенні політичного вектору будь-якої держави відіграє баланс політичних, правових, соціальних, культурних та економічних запитів суспільства, що є вагомим індикатором змін. Такі запити відображаються, зокрема, через баланс відносин влади та опозиції. За цих умов, дослідження структури демократичних трансформацій, факторів впливу та її елементів в цілому потребує детальної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість монографій, статей та інших публікацій складають різносторонню та збагачену наукову базу даної проблематики. Ряд українських та

зарубіжних науковців прямо та опосередковано висвітлюють політичний розвиток держави на шляху до сталої демократії. Серед таких вчених особливої уваги заслуговують Ю. М. Абдулаєва, В. В. Бусленко, Н. Ю. Вінничук, Г. А. Гаврилов, Г. Кіссінджер, О. Г. Конончук, О. В. Кукуруз, А. Ю. Мельвиль, А. Пшеворський, С. Г. Рябов, О. І. Романюк, Д. І. Ткач, Т. В. Ткаченко, А. Й. Француз, А. П. Циганков, Л. М. Червона.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Хоча, в історичному, політичному та юридичному аспектах динаміка загального переходу від авторитарного до демократичного режиму значною мірою проаналізована, існує помітний дефіцит досліджень щодо моделі демократичних трансформацій, факторів впливу та її елементів. Зокрема, відсутнє чітке розмежування загальних та особливих рис перебігу демократичних трансформацій в колишніх державах-сателітах та республіках Радянського Союзу. Даний факт не дає можливості вивести узагальнену модель перебігу зазначених трансформацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка узагальненої моделі демократичних трансформацій, факторів впливу та її елементів, що дозволить глибше зрозуміти механізм перебігу політичних трансформацій на шляху держави від авторитаризму до демократії.

Основний матеріал дослідження. Термін транзитологія походить від латинського слова «transitus» (перехід) та грецького «logos» (вчення).

В сучасній політичній науці під терміном «транзит» розуміється комплексний процес трансформації суспільного середовища в сукупності її соціально-економічних, політико-інституціональних та культурно-ціннісних змін від однієї моделі до іншої [1, с. 1]. На даному етапі, транзитологія являє собою нову наукову дисципліну в рамках політології, що почала зароджуватися в 70-х роках минулого століття. Однак, повне відокремлення в якості самостійної наукової дисципліни на даний час не

відбулося, предмет та методологія транзитології залишається актуальною проблемою.

Транзитологія – цілісна і системна науково-дослідницька галузь, що сформувалася на основі емпіричних даних перехідних процесів у країнах Латинської Америки [2, с. 2]. Таким чином, доцільно розуміти та сприймати транзитологію в якості наукової галузі, що характеризується автономією в рамках політології.

Динамічний розвиток політичних подій на території більшості держав Євразійського континенту 80-х – 90-х років минулого століття, в основі яких був закладений принцип повної відмови від шляху авторитаризму та взяття курсу на демократичний устрій, надав можливість науковцям чітко виділити транзитологічні закономірності. Суть останніх розкривається у проведених порівняльних дослідженнях демократичних трансформацій в колишніх країнах радянського табору з однієї сторони, а з іншої – в минулих радянських республіках (разом – досліджувані держави). Таке розмежування, на основі історико-політичної характеристики, надає теоретичні переваги в процесі дослідження даної проблематики.

Маючи специфічні відмінності становлення стабільної демократії, здебільшого, кожна досліджувана держава пройшла етапи, притаманні для цього процесу. Зародження суспільного прагнення до демократії, що включає в себе переосмислення цінностей авторитарного буття, є першим характерним для досліджуваних держав етапом. В його рамках прослідковуються наступні підетапи: поширення невдоволення авторитарним устроєм; активізація опозиційних рухів; формування організованої опозиції, що об’єднує в собі різноманітні за ідеологією політичні групи, поєднані спільною метою – повалення авторитарного режиму, що є останнім підетапом в цій subsystemі. Хоча кінець існування авторитарного устрою має унікальні характеристики в кожній

досліджуваній країні, йому завжди передує конкретна подія, що є кульмінацією першого етапу та одночасно початком другого. «Падіння Берлінської стіни в 1989 році швидко привело до об'єднання Німеччини, а також до розпаду радянського блоку держав-сателітів, тобто поясу держав у Східній Європі з нав'язаною системою радянського контролю»[3, с. 76].

До другого етапу належить процес політичного руху в напрямку від залишків авторитарного режиму до демократичних цінностей. Даний перехідний етап, як показують спостереження, є доволі нестабільним, особливо це стосується колишніх радянських республік. На відміну від них, блок минулих держав-сателітів Радянського Союзу впевнено подолав перехідний етап. Вагомим фактором такої різниці виступають відносини влади та опозиції, їх баланс та узгодження спільних дій щодо руху до демократичних ідеалів. Критика влади та протидія окремим недосить продуманим рішенням, діям політичних інститутів є інструментом демократії, своєрідним тренінгом для влади [4, с. 2]. Діяльність політичної опозиції виступає важливою складовою демократичного політичного процесу, віддзеркалює розподіл політичних сил у суспільстві [5, с. 2]. За підрахунками М. Макфола, перевага на користь опозиції в дев'яти випадках (Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина і Словенія) сприяла появі «демократій» і в трьох — «часткових демократій» (Вірменія, Боснія і Герцеговина, Грузія). Ситуація балансу сил в одному випадку породила «диктатуру» (Таджикистан), в шести (Молдова, Росія, Україна, Албанія, Азербайджан, Македонія) — «часткові демократії» і в двох (Болгарія і Монголія) — «демократії», а домінування старого режиму в п'яти випадках (Білорусія, Казахстан, Киргизія, Туркменістан і Узбекистан) призвело до утворення «диктатури» і лише в двох — до появи «часткової» (Сербія) або «повної» (Румунія) «демократії» [6, с. 5]. Тому в рамках перехідного періоду постає чітка диференціація процесу відповідних змін. В деяких колишніх

комуністичних державах авторитаризм об’єднався з демократією, що призвело до виникнення напівдемократій. За таких умов права, свободи та законні інтереси населення не дотримуються в повній мірі, що прямо пропорційно діяльності політичної опозиції, котра не може розраховувати на чесну політичну конкуренцію. Такі гібридні політичні режими є вкрай не стабільними. Вони несуть ризик «протилежної тенденції», коли нездатність досягти демократії, з часом, призводить до повернення авторитаризму. Наближення до останнього надає опозиції статусу атрибуту.

Перехідний етап поділяється на наступні характерні досліджуваним країнам підетапи: започаткування політичного плюралізму; широка інтеграція демократичних ідей в апарат публічної влади. Виникнення багатопартійної системи тісно пов’язано з проведенням вільних виборів – обов’язкового елементу демократії. Наприклад, візьмемо Угорщину. Як зазначає Ткач Д. І., на формування і розвиток багатопартійної системи парламентсько-президентської системи серйозно вплинули вибори до Державних зборів Угорської Республіки – надзвичайно потужний стимул для створення політичних партій [7, с. 4].

Функціонування стабільної демократії – третій (останній) етап трансформації, якого досягли майже всі колишні держави-сателіти Радянського Союзу, виключенням з яких є югославські країни (не рахуючи Хорватію та Словенію). Окрім прибалтійських країн, жодна з пострадянських держав не досягла стану консолідованої демократії. Ріст різноманітних форм і моделей політичних режимів пострадянського типу (наприклад, політичні режими Єльцина, Путіна, Кучми, Лукашенка, Каримова, Алієва, Саакашвілі) робить актуальними дослідження, спрямовані на уточнення внутрішньополітичних чинників впливу на демократичні зміни на посткомуністичному просторі [8, с. 2].

В умовах авторитарного устрою вагомим фактором транзитологічних змін є політична опозиція та її здатність ефективно балансувати з владою. Не дивлячись на те, що умови за авторитаризму зводять опозицію до рівня атрибуту, вона цілком спроможна до відродження шляхом переосмислення суспільством ідеологічних цінностей та прагненням населення до докорінних змін у політичній, соціальній, правовій та економічній сферах. Розуміння багатогранності демократичних трансформацій демонструє вплив опозиції на результат змін в цілому. За своєю природою опозиція є носієм альтернативних шляхів розвитку суспільства [9, с. 3]. Таким чином, головним елементом транзитологічної системи виступає формування, розвиток та функціонування політичної опозиції.

Висновки. Отже, автором запропонована модель перебігу демократичних трансформацій, котра складається з наступних елементів:

1. Перший етап – зародження суспільного прагнення до демократії, котрий складається з підетапів: поширення невдоволення авторитарним устроєм; активізація опозиційних рухів; формування організованої опозиції, що об’єднує в собі різноманітні за ідеологією політичні групи, поєднані спільною метою – повалення авторитарного режиму.

2. Другий етап – перехідний, що поділяється на наступні підетапи: започаткування політичного плюралізму; широка інтеграція демократичних ідей в апарат публічної влади.

3. Третій етап – функціонування стабільної демократії, тобто досягнення стану консолідованої демократії.

Проаналізовано головний фактор перебігу демократичних трансформацій – політичну опозицію, яка є прямим втіленням незадоволення суспільства авторитарним устроєм та носієм альтернативних шляхів розвитку суспільства.

Подальше дослідження даної проблематики є пріоритетним, так як дозволить глибше зрозуміти механізм демократичних перетворень.

Література

1. Линецкий А.В. Транзитология – место и роль в современной политической науке / А.В. Линецкий // Вестник СПбГУ. 2010. № 6. С. 40–46.
2. Шаповаленко М.В. Позбутися транзитології або в пошуках нових концептуальних парадигм / М.В. Шаповаленко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2015. № 28. С. 22–26.
3. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті/ пер. З англ. Надія Коваль. К. : Наш формат, 2017. 320 с.
4. Морарь М. В. Політична опозиція як невід’ємний елемент політичної системи суспільства / М. В. Морарь // Гілея: науковий вісник. 2017. № 118. С. 323–326.
5. Пеньковська Н. К. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування / Н. К. Пеньковська // Актуальні проблеми політики. 2014. № 53. С. 259–267.
6. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты / А. Ю. Мельвиль // Политология: Лексикон / [под ред. А. И. Соловьева]. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЕИ), 2007. С. 123–134.
7. Ткач Д. І. Влада та опозиція в Угорщині – зміна облич чи зміна курсу? / Д. І. Ткач // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. 2014. № 2. С. 75–90.
8. Бусленко В. Політична опозиція в перехідних демократіях: категоріальний аналіз феномену / В. Бусленко // *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. № 3. С. 311–317.

9. Морарь М. В. Політична опозиція як невід’ємний компонент демократичного суспільства і правової держави / М. В. Морарь // Грані. 2014. № 7. С. 102–107.